

تحقیقات اخیر اروپائیان در فلسفه اسلامی

در نهمین کنگرهٔ اسلام‌شناسان و عرب‌شناسان اروپا (UEAI) که از یکم تا هفتم سپتامبر ۱۹۷۸ در آمستردام تشکیل شد، بموازات سخنرانیهای عام، بنا به پیشنهاد الاب جورج قنوتی و خانم فان ریت در روز سه شنبه پنجم سپتامبر جلسهٔ بحثی تشکیل شد از علاقه‌مندان به فلسفهٔ اسلامی (بمعنی عام کلمه). در این جلسه که حدود چهل تن از علاقه‌مندان شرکت داشتند هریک از استادان به ذکر فعالیتهای علمی خود در زمینهٔ فلسفه اسلامی پرداختند و کتب و مقالاتی را که اخیراً انتشار داده‌اند یا در دست نشر دارند برشمردند. برخی نیز که نتوانستند در آن جلسه حضور یابند دربارهٔ تحقیقات خود یادداشتی نوشتند. مجموعهٔ این یادداشتها و گفت و شنودهای آن جلسه که به زبانهای مختلف اروپایی است در مقاله‌ای گردآمده و به چاپ رسیده است. ما بسبب ضرورت آگاهی و آشنایی با فعالیتهای علمی در زمینهٔ علوم و معارف و فرهنگ اسلامی در خارج از ایران این مقاله را به فارسی ترجمه کردیم. امید است برای علاقه‌مندان سودمند افتد.

شرکت‌کنندگان در بحثهای آن جلسه عبارت بودند از الاب جورج قنوتی (قاهره)، الاب پوزه (بیروت)، آقایان باوزانی (رم)، پیتزس (نیمگ)، دایبر (آمستردام)، دبیریش (گوئینگن) فان اس (توینگن) فرانک (واشنگتن)، گراندهنری (لوون)، مادلونگ (شیکاگو)، متوک (گلاسگو) ویتگم (لیدن)، هالم (آمبروخ) و خانمها فان ریت (لوون)، کروک (اوترخت) و هارتمان (هامبورگ). در اینجا نام هریک از شرکت‌کنندگان را می‌آوریم و در ذیل آن یادداشتها و گفته‌های شرکت‌کنندگان دربارهٔ فعالیتهای علمی‌شان در سالهای اخیر در حوزهٔ فلسفهٔ اسلامی نقل می‌شود.

الاب جورج قنوتی^۱ (از قاهره)

کتابها: ۱. ترجمهٔ فرانسوی ما بعد الطبیعة ابن سینا، کتاب اول تا پنجم با مقدمه و تعلیقات، پاریس ۱۹۷۸.

۲. کتابشناسی ابن رشد که برای المنظمة العربیة والثقافة والعلوم^۲ (تابع

جامعة الدول العربية) تألیف و منتشر شده است. قاهره — الجزيرة ۱۹۷۸، ۴۵۰ صفحه (بعربی).

مقالات:

۱. «مقام ابن رشد در اندیشه عربی» در کارنامه کنگره بین المللی ابن رشد در ایتالیا. این کنگره از سوی اکادمی لین چئی^۳ ترتیب داده شده بود. (آوریل ۱۹۷۷). این مقاله به زبان فرانسه در زیر چاپ است.
۲. «فارابی از نظر نویسندگان لاتینی قرون وسطی». این مقاله برای مجموعه‌ای نوشته شده است که درباره فارابی است و از سوی شورای عالی ادبیات و هنر قاهره ترتیب داده شده است (زیر چاپ).
۳. «طبقه‌بندی علوم و بنای مجموعه‌ها در میان مؤلفان مسلمان» (مذاکرات بین المللی نابل از ۲۵ تا ۲۸ اکتوبر ۱۹۷۶)، منتشر شده در مجله مطالعات اسلامی، ج ۴۴، ۱۹۷۶. ص ۶۱ — ۷۰.
۴. «انسان اسلامی» در مجموعه مقالات به افتخار وریک (چهره‌های انسان در اندیشه باستانی و قرون وسطی)، لوون ۱۹۷۶، ص ۲۳۱ — ۲۴۷.
۵. «مفهوم وجود در کتاب المشارع و المطارحات» در کتاب التذکاری شهاب الدین السهروردی، قاهره ۱۹۷۵.
۶. «مفهوم وجود به عقیده فارابی». در «کارنامه پنجمین کنگره فلسفی قرون وسطی» که در مادرید تشکیل شد ۱۹۷۲، ص ۵۰۵ — ۵۱۹.
۷. «توماس اکوینی^۴ و ما بعد الطبیعة ابن سینا» در «مطالعات تذکاریه توماس اکوینی از ۱۲۷۴ تا ۱۹۷۴» تورونتو ۱۹۷۴، ص ۴۴۹ — ۴۶۵.
۸. «عقیده اعراض در میان متفکران اسلام از کتاب شرح المواقف ایجی جرجانی» در «مطالعات فلسفی اهدائی به دکتر ابراهیم مدکور» قاهره ۱۹۷۴ ص ۹۱ — ۱۲۰.
- در دست تهیه: ترجمه فرانسوی مابعد الطبیعة (الهیات) ابن سینا، کتابهای ششم تا دهم، با تعلیقات. خدا: وجود، صفات و اسماء.
- خانم دالورنی^۵ (از مرکز تحقیقات علمی پاریس^۶).
- کارهایی که از سوی گروه تحقیقاتی ژ. تروبو^۷ (مدرسه مطالعات عالی،

3. Accademia dei Lincei. 4. St. Thomas d'Aquin. 5. M. Th. d'Alverny. 6. C.N.R.S.
7. G. Troupeu.

قسمت چهارم، کرسی عربی) و خانم دالورنی (مدیر تحقیق در مرکز تحقیقات علمی) و د. ژاکار^۸ (مهندس مرکز تحقیقات علمی) در دست تهیه است و یا انجام شده است:

— چاپ کتاب *التوادر الطبیة* تألیف یحیی بن ماسویه^۹ پایان یافته است و شامل متن عربی با ترجمه لاتینی و ترجمه فرانسوی است و در جریان انتشار است.
— کتاب *مسائل فی الطب*^{۱۰} تألیف حنین بن اسحق. متن عربی آن با مقاله نسخ خطی متعدد و با ترجمه‌های لاتینی (ترجمه قدیمی و ترجمه‌ای از قرن سیزدهم مسیحی) بررسی شده است. چون در آلمان پیش از این مسائل (با متن انتقادی عربی) نشر شده بود ما در فرانسه از نشر آن صرف نظر کردیم.

— نشر کتاب *نهم الطب المنصوری* تألیف رازی با متن عربی و ترجمه لاتینی ژرار دو کرمون.^{۱۱} این چاپ تنظیم و اژه‌نامه دوزبانی را که برای تحقیق در روش کار ژرار مفید است میسر خواهد ساخت.

— ما امیدواریم که بتوانیم نشر کتاب *الفرق بین الروح والنفس* تألیف قسطنین لوقارا که پسر عم من آندره دالورنی تهیه کرده است با ترجمه فرانسوی آن به پایان برسانیم. ما باید نشر ترجمه لاتینی آن را نیز که از ژان دو سویل است به پایان برسانیم. برای این کتاب نیز و اژه‌نامه‌ای دوزبانی تهیه شده است.

— بعلاوه پیش‌بینی می‌کنیم که ذیلی به ترجمه‌های لاتینی ابن سینا از روی نسخ خطی جدید بیفزائیم و نیز ذیلی بر آثار کندی یا ذیل بر کتاب *مطرح الشعاع*^{۱۲} او در مجله آرشیو^{۱۳} منتشر کنیم. از این متن سه نسخه تازه پیدا شده است.

باوزانی^{۱۴} از رم

باید بگویم که من بنام خود و از طرف همکاران خود در دانشگاه رم سخن می‌گویم و همچنین مطالبی خواهم گفت درباره فعالیت‌های دانشگاه ونیز. ولی از آنچه در دانشگاه‌های دیگر می‌گذرد خبر درستی ندارم. در شهر ونیز کرسی «فلسفه اسلامی» وجود دارد و این نخستین و تنها کرسی در این موضوع در کشور ما است و خانم لوکتا^{۱۵} عهده‌دار آن است که مخصوصاً درباره ابن سینا و فارابی تحقیق کرده

8. D. Jacquart. 9. Mesue 10. Isagoge in medicinam. 11. Gerard de Cremona.
12. De radiis. 13. Archives. 14. A. Bausani. 15. F. Lucchetta

است (رسالة فی العقل تألیف فارابی با ترجمه و مقدمه و تعلیق از خانم لوکتا، پادووا ۱۹۷۴، رساله‌ای از ابن‌سینا درباره حیات اخروی، نشر لوکتا جلد یکم، متن عربی با ترجمه و مقدمه و تعلیق، پادووا، ۱۹۶۹).

از هنگامی که من بعنوان استاد اسلام‌شناسی به دانشگاه رم آمده‌ام (۱۹۷۱) به درسهای خود مخصوصاً جنبه تاریخی فرهنگی داده‌ام (مخصوصاً تاریخ فلسفه و علوم). بعضی از درسهای من درباره بیرونی است. مقالات ذیل بمناسبت این دروس تهیه شده است:

«بیرونی در میان علم و فلسفه»، در مقالات اهدائی به آبل، لیدن ۱۹۷۴، ص ۵۸ — ۶۸؛ «بیرونی متفکری بزرگ در اسلام قرون وسطی»، بمناسبت جشن هزاره تولد او، در مجله مطالعات شرقی^{۱۶} ج ۴۸، ۱۹۷۴، ص ۷۵ — ۹۷؛ «ملاحظات در مسائل خلاف ارسطوئی که میان بیرونی و ابن‌سینا مورد نزاع بوده است»، در «رسائل اکادمی علوم گوتینگن، قسمت فلسفی تاریخی، ج ۳، شماره ۹۸، ۱۹۷۶، ص ۷۴ — ۸۵». «تثلیث مسیحیت بعقیده ابوریحان و ابن رشد: روش علمی در برابر روش فلسفی»، در مقالات کنگره ابوریحان بیرونی، تهران، قسمت مقالات انگلیسی و فرانسوی ۱۹۷۶، ص ۴۷۹ — ۴۹۳.

دو سال صرف تدریس و شرح تمام «دائرة المعارف اخوان الصفا» گردید. ثمره آن کتابی است شامل ترجمه فشرده‌ای از همه رسائل اخوان الصفا با مقدمه‌ای مبسوط و ضmann (یکی از این ضmann درباره مخارج الحروف ابن‌سینا و مقایسه آن با مخارج الحروف اخوان الصفاست؛ ضمیمه دیگر درباره ابعاد جهان است برطبق عقیده اخوان الصفا؛ گمان می‌کنم حل این مسأله کوچک تاریخ نجوم را پیدا کرده باشم) کتاب مذکور در این روزها در ناپل از طبع خارج شده است^{۱۷}، فایده این کتاب مخصوصاً در قابل حمل بودن آن است (فقط در حدود ۳۰۰ صفحه). این کتاب راهنمایی است برای تدریس اخوان الصفا.

من همچنین در مقاله «ابعاد عالم برطبق کتاب التحفة الشاهیة قطب الدین شیرازی منجم ایرانی» که در مجله مطالعات ایرانی^{۱۸} در رم چاپ شده است (۱۹۷۷)، از ص ۱۷۹ — ۲۰۸ به ابعاد غیر بطلیمیوسی عالم پرداخته‌ام. این واقعیت شایان

16. RSO 17. A. Bausani, *L'Enciclopedia die Fratelli della Purita*. Napoli, 1978

18. *Studi Iranici*.

توجه در خور ملاحظه است که بطور کلی متصوفه و عرفا بوده‌اند که در عالم اسلام عالمی بزرگتر از عالم بظلمیوس نشان داده‌اند.

تاریخ ستاره‌شناسی و ستاره‌شماری در اسلام قرون وسطی موضوع درس دیگری در یکسال دانشگاهی بود. حاصل این روش بشکل استنسیل در ونیز منتشر شده است (آ. باوزانی، ستاره‌شناسی و ستاره‌شماری عربی اسلامی، ونیز، انتشارات فوسکار، ۱۹۷۷). قسمت ستاره‌شناسی یا احکام نجوم شاید با تجدیدنظر بصورت کتابی در سال آینده (۱۹۷۹) منتشر شود. درس سال گذشته (۱۹۷۷) — (۱۹۷۸) درباره فلسفه محمدبن زکریای رازی بود. ما عملاً «آثار فلسفی محمدبن زکریا» تألیف پول کراوس را در کلاس‌های درس خواندیم و ترجمه کردیم. «خلاصه» آن برای دانشجویان تکثیر شده است و عنوان آن چنین است: «فلسوفی مستقل از عقاید دینی در دوران اسلام قرون وسطی، ابوبکر محمدبن زکریای رازی، ۱۹۷۸». این یادداشت‌ها مخصوصاً برای کسانی که به تاریخ فلسفه علاقه‌منداند و عربی نمی‌دانند مفید خواهد بود. درس امسال (۱۹۷۸ — ۱۹۷۹) درباره ابن رشد خواهد بود (قرائت شرح منتخباتی از فصل المقال و منهج الادلة).

من با شاگرد خود دکتر البرتو ونتورا^{۱۹} که در ۱۹۷۷ درجه دکتری را با رساله اجتهادی عالی درباره وحدت وجود ابن العربی گرفته است قصد دارم برنامه تحقیقی مختصری درباره مواد و مطالب در عقاید صوفیان مسلمان آغاز کنم (عقیده وحدت وجود ابن العربی و مکتب آن). مورخان علوم (ریاضی و نجوم) در حقیقت به خواندن متون تصوف نمی‌پردازند و چنین می‌اندیشند که در این گونه متون چیزی نخواهند یافت. من برعکس ایشان تصور می‌کنم که در بعضی متون تصوف که وابسته به بعضی از داوریه‌های کورکورانه ارسطوئی برضد «لایتنهای» و «معدوم» و «خلاء» و غیر آن نیستند گاهی اختراعات بسیار جالب توجه علمی، و بعبارت بهتر، مربوط به آغاز دوره علمی و پیش از دوران نو دیده می‌شود. من پیش از این مطالعاتی در این جهت انجام داده‌ام (مانند «کثرت عوالم در نظر نظامی گنجوی» در مجله مطالعات شرقی^{۲۰} ج ۴۶ (۱۹۷۱)؛ «نظرات فلسفی — اخلاقی درباره آثار نظامی» در «مباحثات درباره نظامی» اکادمی لین جنی، رم ۱۹۷۷؛ و «مطالب علمی در اندیشه اسماعیلی و رسائل اخوان الصفا» در مجموعه «مساهمت‌های اسماعیلی

در فرهنگ اسلامی» (طهران ۱۹۷۷، ص ۱۲۱ - ۱۴۰). این تحقیقات باید بهر حال بطور جمعی انجام گیرد؛ یکی از ثمرات نخستین آن مقاله ایست که بزودی در مجله مطالعات شرقی^{۲۱} منتشر خواهد شد و عنوان آن چنین است: «نظری درباره بعضی از جنبه های علمی فتوحات مکیه ابن العربی» (من در این مقاله خود را به بعضی از جنبه های مربوط به مخارج الحروف و ریاضیات محدود ساختم).

ه. دایبر^{۲۲} از آمستردام

تازه ترین کارها در فلسفه اسلامی:

۱. خدا و طبیعت و اراده انسان در اندیشه های نخستین اسلامی، (آمستردام، ۱۹۶۸). این خطابه و رودی به دانشگاه و ریخه است که در پانزدهم ژوئن ۱۹۷۸ ایراد شد و در پایان کتاب من بعنوان «درباره نظام کلامی - فلسفی معمر بن عباد السَّلْمی» (متوفی ۸۳۰/۲۱۵) آمده است، (بیروت ۱۹۷۵، در جزو سلسله متون و مطالعات بیروت شماره ۱۹).

۲. «نامه های ابوالفضل بن العمید به عضدالدوله» که عنقریب در مجله اسلام^{۲۳} چاپ خواهد شد. در این نامه ها ابن العمید نه تنها به مسائل طبیعی بلکه به مسائل فلسفی نیز پرداخته است. چاپ نامه ها برای سلسله متون و مطالعات بیروت در نظر گرفته شده است.

۳. اطيوس در زبان عربی یا «حکمای پیش از سقراط در روایات عربی». چاپ این کتاب برای «نشریات اکادمی علوم مانیس» در «نشریات قسمت شرقی آن» در نظر گرفته شده است.

این کتاب تحریر و بسط اسانسی رساله دکتری است که در ۱۹۶۸ منتشر شده است و در دانشگاه زاربروگن گذارده شده است و موضوع آن «ترجمه عربی اصول و عقاید فلسفی^{۲۴}» است. از جمله اضافات شرحی کامل با لغت نامه و فهارس خواهد بود.

طرح آتی که در پیش داریم:

۱. مجلدی در باره فلسفه اسلامی که برای سلسله انتشارات «کتاب مراجعه

شرقشناسی^{۲۵}» در بریل (لیدن) در نظر گرفته شده است. در اینجا صورتی ارائه خواهد شد که در آن اطلاعات در باره نسخ خطی منتشر نشده داده خواهد شد با توجه خاصی به معتزله و با نظری در باره کوششهای فلسفی تا عصر حاضر.

۲. مکاتبات ابن سینا با بهمنیار بن مرزبان (کتاب المباحثات).

۳. منقولاتی از افلاطون در یک نسخه خطی برلین که تاکنون ناشناخته مانده است.

۴. کوششهای فلسفی مکتب عبد الجبار «با مراجعه به کتاب التذکره فی احکام الجواهر والاحکام (الاعراض؟) ابن متویه النجرانی و المسائل فی الخلاف بین البصریین و البغدادیین تألیف ابورشید النیابوری و الاستقصاء فیما بلغنا من کتاب القدماء» (تألیف تقی الدین النجرانی).

البرت دیتریش^{۲۶} از گوتینگن (آلمان غربی)

خانمی از شاگردان من بنام دکتر انگلیکانوی ویرث^{۲۷} با تقدیم رساله اجتهادی عالی درجه دکتری گرفته است و آن رساله ایست در باره «تحریر عبداللطیف بغدادی از کتاب اللام ما بعد الطبیعه ارسطو» (اکادمی علوم و ادبیات مانیس، نشریات قسمت شرقی، ج ۲۷)، و سپادن ۱۹۷۶. این تألیف مساهمت مهم و وسیعی است برای تاریخ اخذ ما بعد الطبیعه ارسطو در فلسفه اسلامی.

در نتیجه پیشنهاد و تشویق اکادمی علوم گوتینگن مطالعات در باره اسکندر افرویدی شارح مشهور ارسطو پیشرفت رضایت بخشی پیدا کرده است. به کتاب اینجانب بنام: روایت عربی نوشته ای ناشناس از اسکندر افرویدی در باره «فصل خاص» (اخبار اکادمی علوم گوتینگن، قسمت فلسفی - تاریخی ۱۹۶۴ شماره ۲) تحقیقات دیگری اضافه شده است، از جمله کتاب ه. گتیه^{۲۸} بنام «ترجمه عربی نوشته اسکندر افرویدی در باره رنگ» (در همان انتشارات، ۱۹۶۸ شماره ۱۰) و کتاب ه. رولاند^{۲۹} بنام «ترجمه عربی نوشته اسکندر افرویدی در باره حس و احساس» (در همان سلسله انتشارات ۱۹۷۸ شماره ۵)؛ تألیف دیگری از رولاند بعنوان «دو شکل عربی از رساله اسکندر افرویدی در باره کلیات» (سؤال اول II) آماده چاپ است و بنابر پیش بینی در ۱۹۷۹ باز در «اخبار اکادمی گوتینگن» منتشر خواهد شد.

25. Handbuch der Orientalistik. 26. Albert Dietrich. 27. Angelika Neuwirth.

28. H. Gätje. 29. H. Ruland.

تَبَعَات در باره جالینوس در رساله‌های دکتری دوتن از دانشجویان من بعمل آمده است: ریشتر برنبرگ^{۳۰} «روایتی عربی از کتاب جالینوس ادعائی بنام تریاق السموم» (جزو رساله‌های دکتری در فلسفه گوتینگن ۱۹۶۹)؛ و ه. بیستر-فیلد^{۳۱} «رساله جالینوس در باره اینکه قوای نفس تابع امتزاج اجسام هستند» در ترجمه عربی آن (رسائل در علوم شرقی، ج ۴۰ شماره ۴)، ویسبادن ۱۹۷۳. من از مدتی پیش در باره نشر و شرح ترجمه آلمانی یک متن داروشناسی مجهول المؤلف عربی از قرن دوازدهم و سیزدهم مسیحی کار می‌کنم. مؤلف آن بطن قوی ابوالعباس النبائی معروف به ابن الرومیه یکی از معلمان ابن البیطار مشهور بوده است. مترادفات چند زبانه (عربی و بربری و موزارابی و غیره) و نیز تعیین هویت نامهای گیاهان هنوز دشواریهای زیادی را عرضه می‌کند.

فرانک^{۳۲} از واشنگتن

۱. نشر کتاب «موجودات و صفات آنها» در البانی، نیویورک، سانی پرس ۱۹۷۸؛ این کتاب در باره علم الوجود معتزله قدیم است.
۲. مقاله‌ای در دست تهیه است در باره مفاهیم علیت و عدم ضرورت آفرینش از سوی خدا بعقیده معتزله. این مقاله در ضمن مجلدی بعنوان «علم کلام فلسفی اسلامی» منتشر خواهد شد.
۳. مقاله‌ای در باره انواع قضایا در نزد معتزله.
۴. مقاله‌ای بعنوان «الموجود والمعدوم» در موضوع ممکنات در نزد معتزله.
۵. نشر بعضی از صفحات اضافی متن الشامل جوینی که مؤسسه مطالعات اسلامی مونرال - تهران منتشر خواهد کرد.*
۶. ادامه تحقیقات در باره نهضت اشعری و درباره علم کلام قدیم.

گراند هنری^{۳۳} از لوون (بلژیک)

وضع فعلی مطالعات عربی اجازه نمی‌دهد تا از یک انتقال ساده میراث علمی یونان قدیم به اروپا در پایان قرون وسطی و رنسانس سخن گفته شود. تمدن عربی

30. L. Richter - Bernburg. 31. H.H. Biesterfeldt. 32. R.M. Frank 33. J. Grand Henry.

* این رساله در سال ۱۳۶۰ در طهران چاپ شده است. - م.

(اسلامی) این میراث را بطور وسیع با نبوغ خاص خود، مخصوصاً «در قسمت طب» غنی ساخته است. در میان نسخ خطی که هنوز منتشر نشده است کتاب علی بن رضوان بعنوان «روش طب» شایسته آن است که مقدم بر هر کتابی ترجمه و منتشر شود. زیرا این کتاب ترکیب قابل ملاحظه‌ای از وضع طب در قرن پنجم / یازدهم را نشان می‌دهد و این زمانی است که این تمدن هنوز در دوران درخشندگی خود بود و تحقیقات علمی همچنان فعال و آزاد بود.

متن از روی نسخه منحصری که در گوتا است نشر شده است، قسمت اساسی کتاب که در معالجات است در جلد اول چاپ و ترجمه شده است (۱۹۷۹). جلد دوم بدنبال آن خواهد آمد که در باره تشخیص امراض است و واژه نامه طبی و داروشناسی به آن افزوده خواهد شد.

هالم^{۳۴} از آمربوخ (آلمان غربی)

تحقیقات در باره اسماعیلیه: جهان‌شناسی و راه نجات و خلاص در نظر اسماعیلیان نخستین.

انگلیکا هارتمان^{۳۵}، از هامبورگ (آلمان غربی)

من بیشتر از آنچه به خود فلسفه بپردازم به مطالعه رفتار اهل سنت با فلسفه اشتغال دارم، یعنی سروکار من با جریان ضد یونانی در عالم اسلام است. تحقیقات من متوجه ابوحفص عمر السهروردی است (متوفی در ۶۳۲/۱۲۳۴ در بغداد) که نظریه پرداز تصوف و متکلم سنی اشعری و شافعی مذهب بود. او مؤلف کتاب معروف عوارف المعارف است که خطاب به صوفیه است.

من سعی دارم آثار او را طبقه بندی کنم (از آثار او فقط عوارف المعارف منتشر شده است) و عقاید او را شرح و تفسیر کنم. ابتدا هم خود را مخصوصاً مصروف جدال او با فلسفه یونانی و اسلام کرده‌ام (کتاب رشف النصائح الایمانیه و کشف الفضائح الیونانیه) و می‌خواهم این کار را در دو قسمت انجام دهم: ابتدا چاپ انتقادی کتاب مذکور را آماده سازم و بعد تحلیل تاریخی آن را (منابع سهروردی و تأثیرات بعدی او و بحث او با معاصرانش) با تحلیل پدیدار شناسی آن بعنوان سند

شخصی منتشر کنم.

از نظر عقلانی این گونه ردّ و نقض فلسفه یونانی گامی بعقب بنظر می‌رسد؛ زیرا سهروردی متفکری عمیق و اصیل نیست، تصور او از حقیقت بر پایه بحث عقلانی منظم نیست بلکه طبیعتی ایستا و نامتغیر دارد. استدلالات سهروردی بر ضد فلاسفه مشتمل بر مقدار عظیمی از اساطیر عامیانه و عقاید خیالی مربوط به کیهان-شناسی است و از این جهت برای مامنظری از اسلام عامیانه قرن هفتم/سیزدهم در عراق را ارائه می‌دهد که تا کنون مورد تحقیق قرار نگرفته است.

موضوع اصلی کتاب *رشف النصائح* اعتقاد بر تولد دو گانه انسان یعنی تولد طبیعی و تولد معنوی او است. سهروردی در اینجا عقاید منفردی را مانند «اجزاء اصلی انسان؟» بسط می‌دهد. ردّ و اعتراض او بر فلسفه یونانی هرگز نظری نیست ولی اخطار شدیدی است بر معاصران سنی و علوی خود تا با یکدیگر آشتی کنند و بدور خلافت عباسی متحد باشند.

کروک^{۳۶} از اوترخت (هلند)

مطالعات در باره «اجزاء حیوانات» (تألیف ارسطو)، متن عربی با ترجمه لاتینی میشل اسکوت (منتشر شده در ۱۹۷۹).

مادلونگ^{۳۷} از شیکاگو (امریکا)

مطالعات در باره اسماعیلیه؛ متون کلامی معتزله متأخر والمعتمد.

مقدسی^{۳۸} از فیلادلفیا (امریکا)

زمینه تحقیقات: اصول الفقه.

مقالاتی در باره «جدل» بعنوان روش اهل مدرسه. کارهایی در باره شکوفائی و پیشرفت مدارس قرون وسطی در عالم اسلام و جهان غرب، بنیادهای خیریه، مدارس و غیر آن.

متوک^{۳۹} از گلاسگو (انگلستان)

کتاب الاجنه یا جنین شناسی بقراط، کمبریج ۱۹۷۸ (متن و ترجمه و شرح و

لغت نامه‌ها)، بتازگی منتشر شده است (با همکاری دکتر لانیز).
کارهای در دست تهیه:

کتاب الحيوان ارسطو، کتابهای یکم تا دهم.

کارهای آینده:

۱. باقیمانده روایات عربی آثار بقراط، مخصوصاً کتاب اییدیمیا.

۲. کتاب البيطرة تألیف ثومنسٹوس مغنيسيائي.

پترس^{۴۰} از نیمگ (هلند)

من در ۱۹۷۰ شروع به ترجمه و تعلیق جلد هفتم کتاب المغنی تألیف قاضی عبدالجبار که در موضوع کلام خدا است کردم. چون برای اصطلاحات آن لغت - نامه‌ای پیدا نکردم مجبور شدم در این موضوع بررسی کنم تا معانی اصطلاحی لغاتی را که عبدالجبار بکار برده است، پیدا کنم. نتیجه تحقیقی پایه‌ای در باره لغت نامه آن شد با مطالعه‌ای بسیار عمیقتر در باره کلام خدا. کتاب کلام الله المخلوق در ۱۹۷۶ در بریل بطبع رسید. ترجمه جلد هفتم که باز باید در آن تجدید نظر شود هنوز منتشر نشده است.

من امیدوارم در آینده چاپ کتاب محیط تألیف ابن متویه را آماده سازم که پرفسور هوبن سالهای دراز روی آن کار کرده است (جلد اول در ۱۹۶۵ در بیروت منتشر شده است). آقای ژیماره از پاریس نسخه خطی جلد دوم را که هوبن آماده کرده است از نظر گذرانده است (اما هنوز منتشر نشده است). جلد سوم و چهارم و نشر مجدد جلد اول هنوز مانده است. من برای این کار با خانم پرنارد (پاریس) تماس گرفته‌ام.

فان اس^{۴۱} از توینگن (آلمان غربی)

آ) من در سالهای اخیر بیش از هر چیز به جریانات علم کلام در قرن نخستین هجری پرداخته‌ام. نتیجه این مطالعات انتشارات ذیل است:

۱. «میان حدیث و کلام، مطالعاتی در باره ظهور روایات مربوط به قدر»،

برلین، نیویورک ۱۹۷۵، ۲۱۸ صفحه.

۲. «آغاز کلام اسلامی»، دو رساله بر ضد قدر از قرن اول هجری، بیروت ۱۹۷۷، ۵۷ + ۲۸۰ صفحه.

۳. مقاله «مَعْبَدُ الْجُهَنِيِّ» در «رسائل اسلامشناسی» بمناسبت جشن نامه شصت سالگی فریتز مِیر (ویسبادن ۱۹۷۴) از ص ۴۹ تا ۷۷.

۴. «تحقیقات درباره بعضی از نسخ خطی اباضی» در مجله انجمن شرق شناسی آلمان^{۴۲} ۱۹۷۶ ج ۱۲۶ ص ۲۵ — ۶۳ و ج ۱۲۷ سال ۱۹۷۷ (در ضمائم).
من این تحقیقات را بطور موقت پایان یافته می دانم. اما درباره قسمت چهارم (تحقیق درباره اباضیه) امیدوارم در همین نزدیکی ها در اقامتی که در عُمان خواهم داشت مطالب بیشتری پیدا کنم. اباضیه برای آغاز علم کلام اسلامی از آن جهت مفید است که غالباً مطالبی را حفظ کرده است که بیشتر منابع عراقی که در دسترس من قرار دارد مأخوذ از آن است.

ب) من از چندی پیش باز به مطالعه درباره معتزله بازگشته ام. مقصود اصلی تألیف تاریخی برای علم کلام نخستین اسلامی است که اگر اصلاً نوشتن آن برای من میسر باشد ۱۵ سال وقت لازم دارد. امیدوارم نخستین تلخیص و اختصار بعضی از عقاید خود را در این باب در خطابه هایی که در کلژ دو فرانس ایراد خواهم کرد بدست دهم. این خطابه ها با احتمال در ۱۹۷۹ یا ۱۹۸۰ در «مجله مطالعات اسلامی»^{۴۳} منتشر خواهد شد. چاپ تحریر انگلیسی دومین خطابه از این سلسله خطابه ها را باید در الابحاث ۱۹۷۹ (ابن الراوندی، ظهور یک تصویر) و در نشریه جداگانه ای در آن آربور^{۴۴} (علم کلام و علم، در مورد نظام معتزلی) انتظار داشت. در این زمینه تاکنون کارهای ذیل منتشر شده است:

۱. «مویس بن عمران» در تحقیقات اسلامشناسی،^{۴۵} مجموعه مقالات اهدائی به جورج قنوتی و گارده (لئون ۱۹۷۸)، ص ۳۳۷ تا ۳۵۸.

۲. «قدرت الهی در کلام بشری» در مجموعه مقالات دانشگاه سن ژوزف بیروت ج ۴۹ سال ۷۶ — ۱۹۷۵، ص ۶۵۳ — ۶۵۸.

۳. «تمرین بحث در علم کلام اسلامی» در «مجله مطالعات اسلامی» جلد ۴۴ سال ۱۹۷۶ ص ۲۳ — ۶۰.

در زیر چاپ:

۴. «موعظه‌ای از مُردار معتزلی» در جشن نامه لا توست.
۵. «نظریات سیاسی غیررسمی در علم کلام اسلامی زمانهای نخستین» در مجلدی چاپ خواهد شد که مؤسسه مطالعات عربی و مدیریتانه‌ای در آتن تهیه می‌بیند.
۶. «فارابی و ابن الراوندی» در مجله «جاویدان خرد»، تهران.
- ج) من بعنوان رشته فرعی به جریانات تصوف و کلام در دوره ایلخانان علاقه‌مند هستم. در این قسمت فعلاً مقاله‌ای درباره نوشته‌های کلامی رشیدالدین وزیر (متوفی ۱۳۱۸/۷۱۱) تهیه می‌کنم.
- دو رساله دکتری که در سمینار شرقشناسی توپینگن آماده شده است به کلام و فلسفه اسلامی مربوط می‌شود: گئورگس کتورا^{۴۶} طریقه تصوفی و فلسفی ابن سبّین، توپینگن ۱۹۷۷؛ رضوان سید، قیام ابن اشعث و قراء قرآن، فرایبورگ ۱۹۷۷ (درباره تاریخ نخستین قرن هجری).

فان ریت^{۴۷} از لوون (بلژیک)

ده سال است که من در لوون زیر عنوان «ابن سینا در زبان لاتین» انتشار همه ترجمه‌های لاتینی کتاب شفا را در قرون وسطی که بدست ما رسیده است بعهده گرفته‌ام.

این اقدام که در گذشته میسر نبود و اکنون امکان پذیر شده است به دو علت است: یکی آنکه تقریباً تمام متن عربی شفای ابن سینا با نشر انتقادی قاهره در دسترس قرار گرفته است؛ و دیگر آنکه خانم دالورنسی در پاریس از ۱۹۶۰ وصف تمام نسخ لاتینی آثار فلسفی ابن سینا را با ثبت و فهرست این نسخ منتشر ساخته است.

اما مشکلات این اقدام از این قرار است:

۱. شفای ابن سینا طولانی است و دائرة المعارف فلسفی است. ناشران لاتینی آن با همه شعب فلسفه از منطق و فلسفه طبیعی و روانشناسی و مابعدالطبیعه سرو کار دارند.

۲. ابن سینا مانند فلاسفه دیگر از فلاسفه یونان زیاد نقل می‌کند اما بطور

روشن و اختصاصی به طرق و مکاتب فلسفی یونان مانند فلسفه ارسطو و فلسفه افلاطونی، اشاره نمی‌کند. متخصصان فلسفه قدیم این مکاتب و نمایندگان آن را کمتر از خود ارسطو و افلاطون و فلوطین می‌شناختند.

۳. نشر ترجمه لاتینی قرون وسطائی باید با مقایسه و تطبیق کلمه بکلمه متن لاتینی با متن عربی همراه باشد. باید قرائت متن لاتینی بتواند در همه احوال با همه تحریفات و تأویلات اصلی سنجیده شود. این امر مستلزم ایجاد زبانی فنی و اصطلاحی است که بهمان استحکام و متانت لغت‌نامه‌های انتقادی معمولی باشد.

۴. مقایسه‌ای که بعد میان متون لاتینی و عربی بعمل می‌آید باید بر این فرض استوار باشد که نشر متن لاتینی نظری کلی و عام درباره طرق ترجمه مترجمین قرون وسطی داشته باشد و بتواند معادل یا معادل‌های عربی هریک از اصطلاحات لاتینی را بشناسد. بنابراین ناشر باید لغت‌نامه‌های عربی - لاتینی - و لاتینی عربی هر کتاب از این دانشنامه را بشناسد و بکار بندد و برای تسلط بر توده مطالب از مجموعه دستگاه اطلاعاتی استفاده کند.

پیش‌بینی می‌شود که برای انتشار ترجمه لاتینی قرون وسطایی کامل شفا در حدود دوازده جلد که هر کدام در حدود پانصد صفحه است لازم باشد. تا کنون سه جلد منتشر شده است؛ دو جلد دیگر در ۱۹۷۹ و ۱۹۸۰ آماده خواهد شد و دو جلد بعدی هنوز در دست اقدام است. سه جلد منتشر شده عبارتند از کتاب النفس در دو جلد، و یک جلد از مابعدالطبیعه (الهیات)، کتاب اول تا چهارم؛ مجلداتی که در دست تهیه است عبارت است از مابعدالطبیعه کتاب پنجم تا دهم و لغت‌نامه کامل مابعدالطبیعه جلد اول تا دهم؛ آنها که آماده خواهد شد دو جلد مشتمل بر ترجمه لاتینی کتاب طبیعیات شفا است.

از سال ۱۹۷۳ نشر آثار لاتینی ابن‌سینا از حمایت اتحادیه بین‌المللی آکادمیک برخوردار است.

مونتگمری وات^{۴۸} از ادینبورگ (انگلستان)

کارهایی درباره فلسفه:

من تألیف سه جلد کتاب را درباره اسلام بعهد گرفته‌ام. این کتاب برای

سلسله «اذیان انسان» است که مؤسسه کولهانن در اشتوتگارت چاپ می‌کند. جلد دوم آن بیشتر مربوط به فلسفه است و مرکب خواهد بود از:

(آ) ترجمه آلمانی کتاب من «دوران شکل‌گیری اندیشه اسلامی».

(ب) مطالبی درباره کلام و عقاید اسلامی از ۳۳۸ — ۱۲۶۷ هـ/ ۹۵۰ تا ۱۸۵۰ م. که دنباله کتاب دوران شکل‌گیری خواهد بود ولی بنحوی موجز و مختصر.

(ج) قسمتی که درباره آن جنبه‌های کلام است که بیشتر فلسفی است (این را مایکل مارمورا از تورنتو تألیف کرده است؛ او به فیلسوفان پس از ابن رشد نپرداخته است). فلاسفه متأخر ایران ممکن است در قسمت شیعه امامیه در جلد سوم ذکر شود.